

TANPINAR'IN NERVAL'İNE DAİR

İbrahim ŞAHİN*

Öz: Ahmet Hamdi Tanpınar'ın (1901-1962) hem şiir hem de roman anlayışında on dokuzuncu yüzyıl Fransız edebiyatçılarının büyük etkisi vardır. Başta Paul Valery olmak üzere, Gerard de Nerval, Charles Baudelaire, Stephan Mallarme, Paul Verlaine ve Arthur Rimbaud, Tanpınar'ın eserlerinde sık sık atıfta bulunduğu Fransız şairleridir. Roman anlayışında ise bilhassa Marcel Proust etkili olmuştur. Ancak Tanpınar bu isimlerden sadece Gerard de Nerval ve Paul Valery hakkında birer kitap yazmak istemiş; ancak söz konusu kitapları yazmadan vefat etmiştir. Tanpınar'dan kalan müsveddeler arasında Paul Valery ve bilhassa Mösyö Teste hakkında ve Gerard de Nerval'in (1808-1855) hayatına ve sanatına dair kaleme alınmış notlar bulunmaktadır. Aşağıdaki makalede Tanpınar'ın Nerval hakkındaki müsveddelerinin bir kısmı kullanılarak, kendisinin Nerval sanatı ile olan münasebetini ortaya koymak istedik. Amacımız, Tanpınar müsveddelerini aynıyla neşretmek değildir. Bu yüzden Tanpınar'ın müsveddelerde üstünü çizdiği birçok satırı metinden çıkardık. Fakat makale okunduğunda görülecektir ki, asıl mühim olan, Tanpınar mizacı ile Nerval mizacı arasındaki münasebettir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın şiir ve romanlarında gördüğümüz mistik eğilimlerin hemen tamamı, mitolojiyle ve simya ile münasebet ve genel olarak temalar Nerval'in eserlerinde de görülmektedir. Örneğin rüya, gece, büyü, esrar, sihir ve şairi bilinçdışına götüren bütün mistik detaylar, hem Tanpınar'da hem de Nerval'de bulunabilen temalar arasındadır.

Anahtar Kelimeler: Ahmet Hamdi Tanpınar, Tanpınar, Nerval, Theophile Gautier, Romantizm, Gerard de Nerval, Rüya, Büyü, Biyografi, Müsveddeler, Şiir ve Hayat, Fransız Şiiri ve Tanpınar, Simya, Doğu Seyahati, Gece.

About Tanpınar's Nerval

Abstract: Nineteenth century French literati influenced Ahmet Hamdi Tanpınar's understanding of both poetry and novel. Especially Paul Valery, Gerard de Nerval, Charles Baudelaire, Stephan Mallarme, Paul Verlaine and Arthur Rimbaud are the French poets Tanpınar frequently refers to in his works. Marcel Proust was particularly influential in the understanding of the novel. However, Tanpınar only wanted to write a book about Gerard de Nerval and Paul Valery. however, he passed away before he could write the books in question. Among the manuscripts left by Tanpınar are notes on Paul Valery and especially on Monsieur Teste and on Gerard de Nerval's life and art. In the following article, we wanted to reveal his relationship with the art of Nerval by using some of Tanpınar's manuscripts on Nerval. Our aim is not to publish the Tanpınar manuscripts in the same way. For this reason, we removed many lines that Tanpınar highlighted in the manuscripts from the text. However, when the article is read, it will be seen that the most important thing is the relationship between the temperament of Tanpınar and the temperament of Nerval. Almost all of the mystical tendencies that we see in Ahmet Hamdi Tanpınar's poems and novels, the relationship with mythology and alchemy, and themes in general are also seen in Nerval's works. For example, dream, night, magic, mystery, magic, and all mystical attention that leads the poet to the unconscious are among the themes that can be found in both Tanpınar and Nerval.

* Prof. Dr., Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir / TÜRKİYE. E-posta: isahin312@gmail.com_ ORCID ID: 0000-0001-7127-6176.

Keywords: *Ahmet Hamdi Tanpınar, Tanpınar, Nerval, Theophile Gautier, Romanticism, Gerard de Nerval, Dream, Magic, Biography, Manuscripts, Poetry and Life, French Poetry and Tanpınar, Alchemy, Eastern Travel, Night.*

I

On dokuzuncu asrın tanınmış Fransız şairleri sadece sanat anlayışları ile değil, mizaçları ve özel hayatları ile de Osmanlının son bohem neslini etkilediler. Charles Baudelaire, Arthur Rimbaud, Paul Verlaine, Stephan Mallarme, Paul Valery isimleri 1890'ların sonunda 1900'lerin başında doğmuş Türk şairlerinin sanat anlayışlarından söz ederken hatırlanması icap eden isimlerdir. Üstelik bu şairlerin sanata/şiire ve sanatkâra bakışları da aşağı yukarı aynıdır. Şairin hayatının şiire dâhil olduğu gerçeği, sanat eserini ve sanatkârın hayatını hem okuyucu hem de edebiyat tarihi için cazip kılmaktadır. Şiir, şairin hayatı kurcalandıkça mana kazanıyorsa, hakikatin tesiri ile sözün büyüü birleşir. Böylece “acıyla beslenen” sanat, büyük şiir olur.

Geçen asrın Fransız edebiyatı için yolun başında duran isim hiç şüphe yok ki Gerard de Nerval'dir. On dokuzuncu asrın ruh coğrafyasına ayna olan bu adam, şiiri ıstıraplarıyla beslenen şair örneğidir. Herhangi bir ansiklopediyi açtığınızda onun hayatına ilişkin aşağıdaki bilgileri bulursunuz: Asıl adı Gerard Labrunie olan Gerard de Nerval, 22 Mayıs 1808'de Paris'te doğdu. Babası, devrim ordusuna katılmak için on altı yaşında evden kaçan, 1792'de Lille'de sol ayağından yaralanan, ordudan terhis edildikten sonra askeri cerrah olan Etienne Labrunie'dir. Etienne Labrunie 1807'de Parisli bir sarhoşun kızı Marie-Antoinette-Marguerite Laurent ile evlenir ve Gerard de Nerval bu evlilikten doğar. Etienne Labrunie, 1810'da Hannover'deki askeri hastanenin, ardından Oder Nehri üzerindeki Gross-Glogau'daki hastanenin müdürlüğüne atanır. Kasım 1810'da anne, henüz yirmi beş yaşındayken ölür ve Gross-Glogau'daki Polonya Katolik mezarlığına gömülür. Hemen hemen doğumundan itibaren Loisy'de bir hemşirenin bakımına bırakılan çocuk, annesinin ölümünden sonra -annesinin- amcası Mortefontaine köyünde yaşayan Antoine'in yanına gönderilir. Babasından yıllarca haber alamayan çocuk, bu evde yaşadığı zamanları, kırk yıl sonra bile “kayıp bir masumiyet ve mutluluk cenneti” olarak hatırlayacaktır (Rinsler 1973: 1-3).

Nerval yedi yaşındayken (1815) nihayet baba döner. Nerval geri dönen “yabancı” tarafından nasıl şiddetle kucaklandığından ve canının acıdığından hatıralarında söz etmektedir. Onu 1815'ten itibaren, babasının Paris'teki evinde görüyoruz. On iki yaşında, Theophile Gautier'e ile ömür boyu sürecek dostluğunun başlamasına da vesile olan, Lycee Charle-magne'daki (1820) eğitimi başlar. Bu yıllarda babasından bir miktar Almanca, okulda da biraz Yunanca ve Latince öğrendiği düşünülebilir.

Nerval'in lise eğitiminin esasını Fransız tarihi, felsefesi ve matematiği teşkil eder. Fakat onun asıl ilgisini çeken Yunan ve özellikle Latin yazarları ve bilhassa şairler ve şiirdir. Lise yıllarında okuduğu şairlerin eserlerinden gelen imgeler ilerde problemlili kişiliğini besleyen sembollere dönüşerek eserlerinde sık sık karşımıza çıkar. “Yunanistan ve Roma, sanatı ve tanrıları ile ölmüştü”; fakat onun için kendi cennetini yansıtan evrensel bir “kayıp cennet” olarak varlığını” (Rinsler 1973: 2) sürdürmektedir.

Nerval ilk şiirlerini *Elegies Nationales* adıyla 1826'da yayınlar. Goethe'nin *Faust*'unun 1826'da başlayıp 1828'de yayımlandığı tercümesi Nerval'in Charles Nodier ve Victor Hugo'yla tanışmasını ve edebi toplulukların büyüü atmosferine dâhil

olmasını sağlar. Bugün de *Faust*'un Fransızca tercümeleleri arasında en iyisi kabul edilen bu çalışmanın Goethe tarafından da takdir edildiğini söyleyelim. Nerval'in Alman edebiyatıyla münasebeti sadece *Faust* çevirisiyle sınırlı kalmaz. Klopstock, Herder, Burger, Novalis, Goethe ve Schiller'den yaptığı çevirileri içeren *Choix de Poesies Allemandes*'i bir giriş yazarak 1830 senesinde yayımlar. Nerval'in Alman edebiyatına olan ilgisinin devrin Paris'indeki "Germanizm" modasıyla bir ilgisi yoktur. Kendisinin de sık sık söylediği gibi Alman zihnine derin bir sempati duymakta ve Almanya'da kendisini evinde hissetmektedir. Unutmayalım ki Almanya annesinin öldüğü topraklardır (Rinsler 1973: 2).

Nerval'in eğitimi ve sanatı üzerinde Alman edebiyatı kadar Fransız klasiklerinin de tesiri vardır. Yine 1830'da şiir sanatı hakkındaki görüşlerini de içeren *Pleiade* üzerine bir de giriş yazdığı *Choix des Poesies de Ronsard*'ı yayımlar. Bu çalışmadan da anlaşılacağı gibi Rönesans edebiyatının en azından kısmen etkisi, diğer Fransız kaynakların etkisi ile beraber Nerval'in sanatının bir tarafını inşa eder. Zaten on sekizinci yüzyılın felsefecilerinin fikirleri sadece onun değil, bütün bir neslin üzerinde derin bir etkiye sahiptir.

Fransız tarihi yanında Victor Hugo gibi Paris tarihine ve Fransız halk şiirine olan ilgisi ve sevgisi, Fransız kırsalına ve özellikle kendi neslinin kaybettiği asil sadelikten bir şeylerin kaldığını, yabancı bir dünyada, yarı unutulmuş değerlerin ve kısmen hatırlanan güzelliklerin hala yaşadığını hissettiği çocukluğunun Valois'ine olan aşkı onun değişmez temalarından bazılarıdır (Rinsler 1973: 4).

Sanat hayatının başlangıcında çabuk elde ettiği şöhrete rağmen, Nerval için, hayat hiç de kolay değildir. Baba Dr. Labrunie, onun yazma tutkusunu ve bilhassa bohem bir grup teşkil eden arkadaşlarıyla yaşadığı hayatı hiçbir zaman onaylamaz. Nerval, 1831'de kısa süreli hapse atılır ve yine 1832'nin başlarında, siyasi bazı hadiselere karışır. 1828 ile 1830 yılları arasında bir matbaada çıraklık yapar ve hukuk okumaya başlar. Sonunda babasının isteklerini göz önünde bulundurarak, tıp öğrencisi olur ve 1832 kolera salgını sırasında babasına yardım dahi eder. Ancak ekonomik bakımdan babasına bağlı olmakla beraber, yazarlık niyetinden vaz geçmemiştir.

Nerval'in hayatında mühim değişikliklere yol açan hadiseler arasında, 1834 yılının ocak ayında büyük babasının ölümü sebebiyle kendisine 30.000 frank miras kalmış olmasının hususi bir yeri vardır. O vakte kadar hâlâ babasının evinde yaşayan Nerval, yirmi altı yaşında birdenbire finansal bakımdan bağımsızlaşır. Hayatının 1834 yılından sonraki altı yılında (1840 yılına kadar) sarhoş edici derecede hızlı bir deneyim süreci yaşar. Arkadaş çevresiyle birlikte geçirdiği bu bohem yıllar aynı zamanda entelektüel ihtiyaçlarını tatmin ettiği zamanlardır. İlk işi derhal Güney Fransa'ya ve İtalya'ya gitmek olur. Provence'ı keşfeder. Floransa, Roma ve Napoli'yi ziyaret eder ve Marsilya ve Nîmes yoluyla geri döner. Böylece eserlerinde kullanacağı edebi anılarına, Akdeniz manzaralarından oluşan imgeleri ekleyerek ondaki asıl mühim ütopya olan altın çağ hayalinin atmosferini Akdeniz'de bulmuş olur.

Dönüşünde Impasse du Doyenne'de bir apartman dairesinde Gautier, Arsene Houssaye, ressam Camille Rogier ve diğer aktrislerle, genç yazar ve sanatçılarla birlikte bir ev kurar (Rinsler 1973: 5).¹ Nerval etrafında arkadaşlarının varlığına

¹ Bu konuda daha geniş bilgi için bk. Theophile Gautier, *Romantizmin Tarihi*, Çev. Necdet Bingöl, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1975, s. 78-87.

rağmen, derin bir yalnızlık içindedir. *Hernani*² savaşına katıldığında, kısmen bir maceranın tadını çıkarmakta; kısmen de herhangi bir edebi teoriyi savunmak veya ona saldırmak yerine, Hugo'ya kişisel olarak yardım etmektedir. Nerval ve arkadaşlarının idealleri kaçınılmaz olarak romantiklerinkilerle belirli benzerlikler göstermekle birlikte, herhangi bir gruba yüzde yüz bağlılıkları yoktur. Nerval'in edebi tercihleri 1831 ve 1832 boyunca çok doğal bir biçimde, romantik hareketin etkisini giderek artırdığı tiyatroya odaklanır. İtalya'dan döndükten sonra, Mayıs 1835'te Nerval, âşık olduğu söylenen aktris ve şarkıcı Jenny Colon için –onun reklamını yapmak için- *Le Monde Dramatique* adlı bir tiyatro dergisi kurar. Fakat onun yayıncılık girişimi başarılı olmaz. Kendisine kalan miras, şaşırtıcı bir hızla tükenir ve üstelik büyük miktarda da borçlanmıştır.

Ezoterizm, on dokuzuncu yüzyılın ilk yıllarında moda bir kültür ve başta Balzac olmak üzere birçok on dokuzuncu asır sanatkarının çalışmalarında izleri görülür. Gerard de Nerval de 1832 yılında simya ve ezoterik bilimlere ilgisini gösteren yayımlar yapar. Masonlukla olan münasebetini de aynı çerçevede düşünmek mümkündür.

Nerval'in gençliğinin “tanrısal yalanlar”ından biri, Saba Kraliçesi Belkis'tir. Bu konuda şunları söyler: “O zamanlar beni endişelendiren gerçekten de Saba Kraliçesiydi... Ne kadar güzeldi! Ancak hayali, günlerimi işkence haline getiren başka bir Saba kraliçesinden daha güzel değildi. İkincisi ideal ve ilahi rüyamı gerçekleştirdi. Adı Jenny Colon olan bu yaşayan rüya için, bir opera librettosu” (Rinsler 1973: 7) yazmak ister. Opera hiçbir zaman yazılmaz; ancak materyal daha sonra *Voyage en Orient*'te kullanılır.

Dostlarının söylediğine göre gerçekte Jenny, Belkis'in bir imajıdır. Nerval'i çok iyi tanıyan Maxime Du Camp, Nerval'in Jenny Colon'a olan karşılıksız aşkı konusunda: “Jenny onu önce mahvolmaya, sonra da deliliğe sürüklemişti” diyor (Rinsler 1973: 8). Theophile Gautier'nin bu konuda söyledikleri daha ilginçtir. Nerval'in Jenny'yi değil “Jenny ide”sini sevdiğini söyleyen Gautier, Jenny'nin tiyatronun doğal olmayan ışığında yıkanan, güzel, zarif ve tamamen gerçek dışı bir kadın olduğunu, görünüşe göre Jenny'nin Nerval'in gecikmiş ergenliğinden kalan bir ihtiyacı karşıladığını söyler (Rinsler 1973: 10).

Nisan 1838'de Jenny Colon, flütçü Leplus ile evlenir. Ağustos ayında Nerval, tasarlanan dramaları Leo Burchart için malzeme toplamak üzere Alexandre Dumas'a ile buluşmak üzere Almanya'ya gider. Theatre de la Renaissance'da oyun kabul edilir, ancak sansür yüzünden oynanamaz. Nerval, ertesi yıl oyunu büyük oranda değiştirir ve bu ikinci versiyon nihayet 1839 Nisan'ında Porte-St-Martin'de sahnelenir.

Diğer yandan Nerval'in mali durumu gün geçtikçe kötüleşmektedir ve tiyatrodaki başarısızlığı onu derinden üzmektedir. Sonbaharda, görünüşe göre bir tür resmi görevle Viyana'ya doğru yola çıkar. Viyana'da piyanist Marie Pleyel ile tanışır ve Franz Liszt ile arkadaş olur. Viyana gazeteleri için Fransız edebiyatı üzerine bir dizi makale yazar. 1840'da Nerval, İspanya seyahatine çıkan arkadaşı Theophile Gautier'nin yerini alarak Paris'te Mayıs'tan Ekim'e kadar La Presse'deki tiyatro eleştirilerinden sorumludur. Bir yandan da Mayıs ve Haziran aylarında Goethe'nin *Faust*'unun ikinci bölümünün çevirisine çalışmaktadır. Ekim ayında, Piquillo'nun Brüksel galasına katılmak üzere Belçika'ya gittiğinde orada iki eski sevgiliyle; Jenny Colon ve Marie Pleyel ile tekrar

² Victor Hugo'nun *Hernani* adlı piyesinin sahnelendiği gün tiyatrodaki klasiklerle romantikler arasında çıkan kavga kastediliyor.

karşılaşır. Tam bir zihinsel karışıklık içinde, depresif ve yorgun, mali sıkıntılardan bıkmış vaziyette Paris'e döner. Şubat 1841'de ilk bariz zihinsel krizi geçirir. Arkadaşları onun deli olduğuna inanmaya başlarlar ve eleştirmen Jules Janin, Nerval için bir "ölüm ilanı" yayınlar.

Nerval'in 1842'deki faaliyetleri hakkında çok az şey biliniyor. Haziran ayında Jenny Colon ölür; ve Aralık ayında "Un Roman a Faire" olarak bilinen mektuplar yayınlanır. Aralık ayında (1842) bir yıldan biraz fazla sürecek olan doğu seyahatine çıkar. Paris'ten, arkadaşlarının meraklı ve acıyan bakışlarından uzaklaşmak istemektedir. Bu seyahatin ürünü olarak *Voyage en Orient*'in ilk baskısı 1851'de yayınlanır; ancak kitaptaki bölümlerin büyük bir kısmı daha önce başka dergilerde yayınlanmıştır. Nerval'in *Voyage en Orient*'i, terimin kabul edilen anlamıyla bir seyahat kitabı değildir. Çünkü eser boyunca Nerval, bir gezgin olarak hayali bir zaman ve mekânda, mizahi veya dramatik olayların gerçek dünyasında, edebiyat, efsane, anılar ve hayallerden oluşan bir iç dünyada seyahat etmektedir. Gerçek dünyayı olduğu gibi görür ve kaydeder. Fakat aynı zamanda gördüklerini kendi hayal dünyasıyla ilişkilendirir: "Burası, Menzaleh, yani kadim Mareotis'ti ve burada, harabe halindeki Tanis hâlâ başlıca adanın üzerindeydi ve Pelusium, bu adanın Suriye'ye en yakın uç kısmını sınırlıyordu. Pelusium, Kambis'in, İskender'in ve Pompeius'un geçtiği eski Mısır limanıydı ve bilindiği gibi bu sonuncusu burada ölüp gitmişti" (Nerval 2004: 171).

Anlaşılan Nerval için önemli olan şimdiki zaman ile geçmişin birlikteliğidir. Efsanelere, türkülere olan ilgisi göstermektedir ki ölü geçmişle değil, devam eden gelenekle ilgilenmektedir. Kendi hafızası adeta bir metnin diğerinin üzerine yazıldığı bir el yazması gibidir. Tarih, insan ırkının hafızası, ona aynı zamanda üst üste binmiş deneyim katmanlarından oluşuyormuş gibi görünmektedir: "Arkeolojik keşiflerin ortaya çıkardığı birbirini izleyen medeniyet katmanları gibi: yenisi eskisinin yerini almaz, üzerine inşa edilir. Bu kavram, onun deneyim anlayışının merkezinde yer alır ve *Sylvie* ve *Les Chimeres*'teki zaman temasının temelini oluşturur" (Rinsler 1973: 10).

1851 yılının Aralık ayında prodüksiyonu yapılan *L'imagier de Harlem* üzerinde çalışır. *L'imagier de Harlem* ile Aurelia ve 'Artemis'in temaları arasında bariz bağlantılar vardır. Eylül ayında, görünüşe göre büyük bir kriz sırasında düşer ve kötü bir şekilde yaralanır. Mayıs 1852'de Hollanda'ya gider. Tüm zorluklarına rağmen, yeniden keşfedilen geçmişe ait hazinelerin ilhamı, 1853'te iki kriz arasında yayınlanan *Sylvie*'nin saf güzelliği ile sonuçlanacaktır. Derin bir gizem ve kafa karışıklığını örten görünüşte berrak bir anlatı olan *Sylvie*'de yine gerçekle fantezinin büyümlü bir birleşimini buluruz.

Ağustos 1853'te yeni bir kriz geçirir. Aralık ayında, Alexandre Dumas, Nerval'e danışmadan, "El Desdichado" sonesi ile birlikte, şairin hastalığına da atıflarda bulunan bir yazı yayınlar. Nerval bu yüzden çok öfkelenir. Eserlerinin yeni baskıları yoluyla itibarını pekiştirmek için hararetle bir şekilde çalışmaya başlar. 1853-1854'te art arda *Petits Chateaux de Boheme*, *Contes et Facckets* ve *Les Filles du Feu* ile *Les Chimeres* yayınlanır. 1854'te Passy'den Almanya'ya son defa yorgun, umutsuz ve kafası karışmış şekilde yeni bir yolculuk yapar. Jean Richer, Leipzig'deyken Nerval'in annesinin Glogau'daki mezarını ziyarete gitmiş olabileceğini tahmin ediyor. Mektupları, yolculuğunun başındaki aşırı coşkunluğun yerini hızla derin bir depresyona bıraktığını ortaya koyuyor. Ekim ayında *Aurelia* üzerinde çalışmaya devam eder ve tonu itibarıyla günah çıkarma havası taşıyan *Promenades et Souvenirs* Aralık ayında yayınlanmaya

başlanır. Bu çalışmada Nerval, çocukluğundaki olayları tarafsız bir şekilde değerlendirmeye gayret ederken, ailesine de atıfta bulunur. *Sylvie*'de sıcak ve canlı bir beden olarak alegorize edilen geçmiş, artık derin bir melankolinin ardından trajik bir hayalete dönüşür.

Hayatının son birkaç haftasında evsiz kalan Nerval, geçici olarak barınaklarda kalır ve sık sık ortadan kaybolur. *Aurelia*'nın ilk bölümü 1 Ocak 1855'te Revue de Paris'te yayımlandıktan sonra 23 Ocak'ta Paul Lacroix'e tüm eserlerinin özenle hazırlanmış bir listesini verir. Edebi saygınlığa yönelik son acıklı bir jest budur. 1855 yılının Ocak ayının 26'sında şafak vakti, Rue de la Vieille-Lanterne'de asılı bulunur (Rinsler 1973: 17):

Dr. Blanche'ın, Nerval'ın kendisini “bir çılgınlık anında” öldürdüğünden hiç şüphesi yoktur. Arkadaşları, saldırıya uğradığını öne sürerek onu intihar damgasından kurtarmaya ve cenazesinin Hıristiyan adetlerine göre kaldırılmasını sağlamaya çalışırlar. Suikastçılarının, Nerval'ın aralarında sık sık dolaştığı ve şüphesiz onu bir polis casusu zannettiği kabadayılar olduğunu iddia ettiler. Şairin kaza sonucu asıldığı da öne sürüldü. Bu “yalnız” ölünün hayatı hakkında olduğu gibi, ölümü hakkında da efsaneler yayıldı. Geçici bir depresyon anında tereddüt eden zihnin, görünüşte anlamsız acılarından kendini kurtarmaya karar verdiği de düşünülebilir. Nerval için de bizim için de önemli olan, bu acılardan doğan eserdir (Rinsler 1973: 17).³

On dokuzuncu asır Avrupa'sının zihniyet itibarıyla rasyonalite ile olan sıkı ilişkisi devrin sanatkar gruplarını, sanatı besleyen kaynakları mistifiye etmeye yönelmiş olmalı ki, romantik edebiyatın atıfta bulunduğu asıl köken ortaçağ edebiyatı ve halkın mistik ürünleridir. Muhakkak ki bunda klasik Fransız edebiyatının akıl ile olan samimi dostluğunun etkisi vardır. Oysa romantik edebiyat, tahayyüle iman etmiş bir edebiyattır. Eşyanın simgesel doğası, kadim bilgi ile olan bağımızı yeniden kurmayı sağlayacaktır. Problemi sadece bir sanatsal kaynak, beslenme unsuru/malzemesi haline getirmek Nerval ve devri için fazla didaktik bir tercih olurdu ki, bizim edebiyatımızda da mesela Tanpınar, çoğu zaman benzeri bilgileri mizacın ayrılmaz rüknü kılan şairler vardır. Önemli olan inanmak ve gündelik hayatta, mistik olanla, büyü, esrarlı bir ilişki kurmaktır. Demek ki mesele bilmek değil, yaşamaktır. Obsesif hale gelmiş anne özlemi, köy romantizmi veya mazi tutkusu, on dokuzuncu asır Paris hayatının dışına çıkma arzusu ve aylıklık, çocukluğunda amcasından dinlediği büyü, gizemli hikâyeler/masallar ve elbette Goethe'nin *Faust*'undan gelen tesirler... Bunlar Nerval'de sonraları delilik olarak görülecek birçok davranış ve düşünüş biçiminin kaynaklarıdır. 1837'de tanıdığı Jenny Colon'la olan münasebeti de aynı çerçevede düşünülebilir.

Nerval'in şiirinin kaynaklarının, sınırlarını zorlayan insan muhayyilesi, mistisizm ve büyü ve rüya ve karanlık olduğunu söylediğimizde, onun “diğer tarafa/öbür tarafa” tutkulu olduğu manasını çıkarırız. “Diğer taraf” ibaresiyle aklın sınırlarının dışındaki alandan söz ediyoruz. Nitekim on dokuzuncu yüzyıl Avrupa şiirinin başta William Blake olmak üzere, Baudelaire, Rimbaud, Mallarme, Verlaine, Valery ve Yeats gibi isimleri söz konusu sınırı zorlayan şairlerdir. Onlar, büyük sırda inandılar. Şiir onlar için sırrın dili; yani uyanırken görülen rüya idi. Bu yüzden inandıklarını mizaçlarının uzvuna dönüştürdüler. Mesela aşk Nerval için sonuna kadar yaşanması gerekendir; muhayyilenin işleyiş biçimi doğal olarak aklın sınırlarını aşar ve burada *Binbir Gece*

³ Ayrıca bk. Robert Emmet Jones, *Gerard de Nerval*, Twayne Publishers, New York, 1974.

Masalları'nın mistik ama parlak coğrafyasına girersiniz. Jenny Colon'un ölümünden sonra Doğu seyahati başlar. (1842-1843) Bir yılı aşkın bir süre bu seyahati sürdüren Nerval, Mısır, Lübnan, İzmir ve İstanbul'u gezer. *Voyage en Orient!* Nerval Doğu seyahati boyunca masonluktan kaynaklanan ve tamamen simgesel olan ritüellerin dünyasını görür. Onun için *Binbir Gece Masalları*, Şark efsaneleri, Eski Yunan destanları her biri kadim bilgeliğin ritüelleridir.

Nerval, 1855 yılının Ocak ayında soğuk bir kış günü sabaha karşı -26 Ocak-kendisini kötü şöhretiyle bilinen bir Paris sokağında sokak lambasının⁴ direğine asmak suretiyle intihar ettiğinde geride bugün hala sembolik doğası sebebiyle anlam bakımından yeniden üretilen büyük şiirler bırakmıştı.

Gece ve rüya düzlemine taşınmış bir gerçeklik algısı için, ölümün de hayatın da manası şüphesiz değişecektir. Şeylerin mutlak formları, tebeddül ve tahavvül kapsamında ortadan kalkarken, her bir form çok manalı birer figüre dönüşür. Dil böylece güçlü bir arzunun yaratıcı mihveri ile çepeçevre sarılmış olur. Nerval'in insan doğa ilişkisinin saf formuna yani destani dönemlere, efsanelere ve hatta saf çocukluk zamanlarına dönme arzusunun kökeninde bu yeniden yaratma/diriltme arzusu vardır. On dokuzuncu asrın mantalitesi, başka bir deyişle devrin ruhu Lamartin'den Nerval'e, Valery'ye, Proust'a ve empresyonistlere kadar söz konusu yaratmanın/yeniden üretmenin biçimlerinin keşfidir. Adına sanrının ya da deliliğin mekânı dediğimiz aslında sanatkarane yaratma biçiminden başka bir şey olmayan sembolik dil, bu sanatkarların elinde bir rüya ikliminin nizamını tesis edecektir. Tanrı kitabileşmeden önce yahut kâinatın yaratıcılığı formüllerle izah edilmeden, büyülu oluş, on dokuzuncu asır Fransız şiirinin ve hatta edebiyat sanatının asıl kaynağı olur. Nerval bu sebeple, romantiklere mensup olmakla birlikte, kendisinden yaklaşık yüz sene sonra ortaya çıkacak başka bir sanat anlayışının da atıfta bulunduğu isim olacaktır. Çünkü onun meselesi Valery'nin söylediği manada uyanıkken rüya görmek ve kendi mantığı içinde abesin hikâyesini ve şiirini yazmaktır. Nerval'in çocukluğunda dinlediği masallar, masonik ritüeller ve şark hikâyeleri onun için kadim bilgi ile münasebeti gösteren olgulardı. Dolayısıyla, dil görme biçiminin ısrarıyla sembolleşir. Aslında Nerval, akışı tersine çevirmek isteyen adamdır. Fransız dilinin 14. ve 15. yüzyıldaki literalizationu, büyülu bozulmuş bir dünyayı dayatırken, Nerval başta olmak üzere on dokuzuncu asır şairleri büyülu bir dünya peşindeydiler. Büyük şiir ve zengin Fransızca böylece yeniden doğar. Nitekim Nerval'in dostları mesela Gautier ve diğer romantikler, hayranlık duyduğu Hugo, hemen hepsi "rüya" üretim aktörleridir.⁵

II

Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*'de, *Yaşadığım Gibi*'de, *Beş Şehir*'de ve *Günlükler*'de yer yer Nerval'den bahsetmekle beraber, onun eserleri ile ilk nerde ve ne zaman karşılaştığı konusunda ayrıntılı bilgi vermez. *Edebiyat Üzerine Makaleler*'deki "Paris'teki Sefaret Binamıza, Nerval'e ve Prens De Lamballe'e Dair" başlıklı yazının bir yerinde ise bu konuda şunları söylemektedir:

Nerval, gençliğimde benim kendi kendime keşfettiğim şairlerdendir. Baudelaire üzerinde çalışırken ona rastlamıştım. İlk okuduğum şiiri, "Fantaisie" adlı şiiri

⁴ Bazı rivayetlere göre, pencerenin demir parmaklıklarına kendisini asmak suretiyle intihar etmiştir.

⁵ Gerard de Nerval'in hayatı hakkında ayrıca bk. Gautier, *Nerval'in Hayatı*, Çev. Ayşe Meral, Kırmızı Kedi Yayınları, İstanbul, 2018.

oldu. Ondan sonra yavaş yavaş canlanan Nerval dalgası bize geldiği zaman – daima bu işlerde birkaç sene gecikiriz– ben Nerval’ime sahiptim. Bu şiiri galiba Cahit Sıtkı, Türkçeye çevirdi. Fakat şiir tercüme edilemiyor. Daha ilk kelimedede her şey, yani bütün füsün kayboluyor (Tanpınar 2016: 506).

Tanpınar’ın evrak-ı metrukesi arasında Nerval hakkında kaleme alınmış bir miktar müsvedde vardır. Bunların bazıları *Edebiyat Üzerine Makaleler*’de bulunan “Paris’deki Sefaret Binamıza, Nerval’e ve Prens De Lamballe’e Dair” başlıklı yazıya aittir (Tanpınar 2016: 505-509). Tanpınar, *Günlükler*’den ve elimizdeki müsveddeler arasında bulunan bazı notlarından anlaşıldığı kadarıyla Nerval hakkında müstakil bir kitap hazırlığındadır. Mevcut müsveddelerden, Tanpınar’ın Nerval’in eserleriyle ilk ne zaman ve nerde karşılaştığını, bu eserin/eserlerin kendisini nasıl etkilediğini görmek ve daha da önemlisi, mizaçları bakımından bu iki sanatkârın birbirine nasıl benzediğini anlamak mümkündür. Aşağıda Tanpınar müsveddeleri arasında rastladığımız Nerval’e dair/hakkında yazılmış bazı sayfaların, Tanpınar tarafından üstü çizilmiş satırlar çıkarıldıktan sonraki halini göreceksiniz:

1922 yılı yazında can sıkıntısından harap, eski Zeynep Hanım konağındaki Edebiyat Fakültesinden büyük kütüphane odasına girdiğim gün o zamana kadar okuduğum şairlerden çok başka şekilde güzel ve başka şekilde tesirli bir şairi tanıyacağımı hiç bilmiyordum. Fransız şiirini yeni yeni okumağa başladığım senelerdi. Hugo’dan Vigny’den bilhassa birincisini pek az tanıdığım halde çabuk yorulmuş, Leconte De Lisle ve Heredia’da aradığım dersi bulamamıştım. Hakikatte Baudelaire’in, Verlaine’in ve Sembolistlerin dünyasında yaşıyordum.

Bütün o gençlik yaşlarım boyunca hissi hayatımı idare eden halk havaları, eski şairlerin mistisizm ve sansualite karışık dünyaları bana sanatta çok başka şeyler özetliyordu. Evvela onda sır denen şeyin payını arıyordum. Sonra da rüyalarımızla arasında sezdiğim, yahut kendi kendime kurmağa çalıştığım bir çeşit yakınlık bana tükenmez bir imkân gibi görünüyordu. Hakikatte çok santimental birkaç şiir yazmama rağmen bu sanatın sadece duygu veya taklidi olmadığını, hayal denen şeyin alelade benzetmelerin ötesinde daha esaslı taraftan gelmesi icap ettiğini ve yaratma denen işin bir noktada sanatkârın hayatıyla bağlanması gerektiği anlamış gibiydim. Belki de bu yüzden Baudelaire’i tercih ediyordum. Çok bütün bir dünyası vardı ve bu dünyanın kendisinden ziyade bütünlüğü hoşuma gidiyordu. Mezuniyet imtihanımda vereceğim umumi ders için -o zaman yüksek muallimde okuyanlar için bu usul vardı- onu seçmiştim. İşte Pelit de Jul’nin edebiyat tarihinin birinci cildini bu dersin hazırlıkları için istemişim. Büyük kitabı karıştırırken birdenbire Fantezi adlı bir şiir gördüm. Garip bir şiirdi bu. İhsasları musiki idare ediyordu. Şair bir halk havasından bahsediyor, onu -bütün Mozart’la, Rossini, Weber’e- klasik musikinin devlerine tercih ettiğini söylüyor ki onu duyar duymaz hayalinde bütün bir âlemin canlandığını söylüyordu.⁶

Yine bir başka müsveddede Nerval’in tek başına bulduğu şairlerden olduğunu ve ilk olarak onun Fantazyza başlıklı şiiri ile karşılaştığını söyler:

“Nerval benim tek başıma bulduğum şairlerdendir. Onu ne derslerden ne de münekkittlerden tanıdım. Bir gün bir edebiyat tarihini karıştırırken onun Fantazyza şiiriyle karşılaştım. Ve birdenbire şaşırdım.”⁷

Günlükler’inden anlaşıldığı kadarıyla Tanpınar’ın Nerval’e ilişkin bir monografi hazırlığı vardı. Elimizdeki müsveddelerin birinde söz konusu çalışmanın planı olduğu

⁶ 1894 numaralı müsvedde.

⁷ 1673 numaralı müsvedde.

anlaşılan bir metin ve ayrıca, “Nerval’in Şöhreti-Şahsiyeti” başlıklı yine yarım kalmış bir sayfa bulunmaktadır:

“Nerval’in şöhreti – Tabiatı, Tezadları – Hayatının Acıklı Tarafları – Yalnızlığı - Nerval’in Şiirleri – Ölüm Düşüncesi – *Faust* ve Nerval – Nerval Mitolojisinin Başlangıcı – Jenny Colon – İlk Kriz – Şark Seyahati – İkinci Kriz”

Kitabın/ya da yazının planından anlaşıldığı kadarıyla Tanpınar’ın monografi anlayışında üç kaynaktan gelen malzeme vardır. Mizaç, Kaynaklar/Tesirler ve Eser. Onun Yahya Kemal monografisi ile yine müsveddelerinin bir kısmı bulunan Valery hakkındaki çalışmasında da aynı malzemeyi aynı metodik dikkatle tasnif etmeye gayret ettiğini görüyoruz. Bu metot şüphesiz biraz da insan hayatını ihmal etmeyi reddeden romancı dikkatinden gelmektedir.

Aşağıdaki müsveddenin başlığı “Nerval’in Şöhreti-Şahsiyeti” olmakla beraber, metin okunduğunda görülecektir ki, daha çok Nerval’in sanatından ve hayatından söz edilmektedir:

Nerval’in Şöhreti – Şahsiyeti

Son bir çizgi olarak Nerval’in üzerinde musikin ve halk havalarının da tesirinden bahsedelim. İlk şiirlerinin çoğu halk havalarının Fransız folklor hareketinin başlangıcı olan şair Fantezi adlı şiirini yazdığı zaman yirmi iki yaşında idi.

Il est un air pour qui je donnerais

Tout Rossini, tout Mozart, tout Wèbre,

Fransız folklor hareketlerini başlatan şair daha bu devirde halk havalardan cazibesinden ötede büyük musikin peşinde demektir. Hayatının hemen devrinde onu musikişinaslarla görürüz. Lizst’le tanışır, Marie Pleyel’e aşık olur. Jenny Colon opera komikte teganni eder. Velev onun şöhretine yol açmak için olsa bile Nerval opera liberoları yazmağa çalışır. Hakikatte musikiden bahsetmemiş eseri yok gibidir. Bütün hatıralarına insan sesinin sıcaklığı girer. Yoksa musikiye daima maruzdu. Ondokuzuncu asırda şiirin birden bire iklim değiştirmesinin elbette birçok sebebi vardır. Bu sebeplerin hemen hepsinin üstünde durulmuştur. Bunlar arasında musiki nizamının şiire yaptığı tesir ve onun etrafında kurulan estetikten bilhassa Baudelaire’le başlayan Wagner tesiri dolayısıyla sık sık bahsedildi. Fakat bizatihi musikin insanda yaptığı tesirden, onun getirdiği ekzasyondan bahs edilmedi. Ondokuzuncu asır şiirinin ve düşüncesinin bütün bir tarafını bu sanatın insan hayatına getirdiği angoisse veya ümitte, azabda ve tali şuurunda aramak –kontrolü kabil olmamakla beraber daima mümkündür. Muasırlarıyla o kadar hemhal olan Baudelaire’in şiirlerindeki ümitsizlikte, o ferdi yıkılış hissinde ve angoissede, hatta imajlarında bu yeni / kabil değildir. Baudelaire musiki için “Ümitsizliğin aynası” derken biraz da bunu anlatmış oluyordu.⁸

Aynı evrakın arka sayfasında Nerval’i kendisiyle hemen hemen aynı senelerde yaşamış iki şairle, Baudelaire ve Mallarme ile mukayese eder. Baudelaire’in tahlillerini devrinin ilerisinde bulan Tanpınar, Mallarme şiirinin ise musiki ile olan münasebetine dikkat çeker. Fakat aşağıdaki satırlarda önemli olduğunu düşündüğümüz bir başka isim daha geçer; o da Walter Pater ismidir. Pater on dokuzuncu yüzyıl estetikçilerinden olup, Marcel Proust’u, John Ruskin’le beraber etkileyen Rönesans uzmanlarındandır. Neo-Platonizmin bu mühim ismi, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısındaki saf edebiyat iddiasında bulunan aşağı yukarı bütün isimleri etkilemiştir:

⁸ 491 numaralı müsvedde.

Nerval ne tahlilleri devrinin o kadar üstünde olan Baudelaire'dir, ne de Mallarme gibi musikinin malını almak niyetindedir. Tomas veya Proust, yahut Jan Rişarblug gibi musiki ile dilin arasında yepyeni bir münasebet kuran muharrirlerden de değildir. Her hangi bir sanatın kendi üzerinde tesirlerini tahlil etmeğe vakti yoktu. Fakat tesirlerini de hiç gizlemez. Walter Pater musikiden bahsederken "Musiki insana bir mazi yaratır." der. Biz Nerval mitolojisinde musikinin bir payı olduğunu sanıyoruz.⁹

"Jerard Dö Nerval" başlıklı bir diğer müsveddenin birden fazla nüshası vardır. Tanpınar, bu müsveddelere Nerval'den alınan ve Nerval'in Balzac'la arasında geçen bir konuşmaya ait iki cümle ile başlar. Söz konusu epigraf aşağıdaki gibidir:

"Bir gün Balzac bana 'Bu kadar güzel şeyleri nerde kaybettiniz?' dedi. Pek sevdiğim tabirlerden biriyle 'Birtakım talisizliklerden ...' dedim. G.N."

Tanpınar, yukarıya aldığımız epigraftan sonra, Balzac ile Nerval arasında geçen konuşmaya ait bu cümleleri tersinden yorumlayarak, Nerval'in sanatı hakkında tespitlerde bulunur:

Balzac'ın sualini tersine çeviriniz, bu şaşırtıcı şairin hayatının ve eserinin anahtarı olur. 'Bu kadar güzel şeyleri nerde buldunuz?' yapın. Gerçekten de böyledir. Onun eseri nizamını kendine mal etmekle çalıştığı kozmosa benzer. Bir yığın yıkılıştan doğar. Onun içindir ki bu eser ondokuzuncu asır şiirinde siyah bir güneş yahut bir burç gibi parlar.¹⁰ Hiçbir eser onunki kadar şuurla karanlığın birleştiği noktada teşekkül etmemiştir. Ve karanlık, pek az yerde, bu eserde olduğu kadar aydınlık görünmez. Çünkü bu acaib adamda, bu sevimli delide şeklin dehası vardır.

Chimères'leri okuyun ve gözlerinizi kapatın. Yıldızlar arasında bir seyahati yeni bitirmiş gibi her tarafınızda ışığın süngüleri sancır. Şuradan buradan gelen kamaştırıcı ışıkların yolunuzu şaşırttığı bir gece içinde kalırsınız. Onun için Nerval, olduğu gibi alınması gereken şairlerin başında gelir. Hâlbuki onun kadar eseri ve hayatı üzerinde durulan şair azdır. Bu tecessüsü şairin kendisi besler. Eser, o kadar zengin ifşalarla dolu, şekil dehasına rağmen o kadar dağınık ve hepsi birbirine o kadar bağlıdır ki her lahza kendi sırrını ifşaya hazır görünür. Bir bakıma böyledir de. Onda her şey yarı itiraf ve yarı hayatının hikâyesidir. Bütün o kurduğu kitaplar, hayatının büyük ve küçük her tesadüf, psikolojik zaaf, arızalar, eserin bütünüdür idare eden zihni haller, hepsini o nakl eder.

Ateş Kızları ve *Sylvia*, çocukluğu ve ilk gençliği, eski bohem şatoları ve Teşrin geceleri, aşkları. Eserden esere bu ifşa gittikçe kuvvetlenir. Şark seyahati bu hasta olduğu kadar vuzuha düşkün ruhu idare eden zihni mekanizmaları iki şark hikâyesinin büyük sembollerine, yer yer serpiştirilmiş bazı dikkatlerle *Aurelia* deliliğinin birsamlarını hemen hemen olduğu gibi verirler. Ruh macerasını doğuran ve besleyen yahut onu izah edebilecek hiçbir şey yoktur ki bu eserlerde gözümüzün önüne serilmiş olmasın. Hatta en mahrem aşk mektupları bile bu esere rahatça girmiştir.

Buna rağmen, her mısramın karşılığını nesirlerinde aramak mümkün olan son şiirler bütün bir işaretlere, itiraflara rağmen yine tek başına kalırlar. Yüz senelik bir dikkatin getirdiği aydınlıklarla silahlı okuyucu El Desdichado ve Artemis sonelerinin karşısında yine şaşırır.

⁹ 491 numaralı müsveddenin arkası.

¹⁰ Müsveddede bu satırlar çizilmiş olmakla beraber cümle eksiksiz olduğundan ve tespiti önemli saydığımızdan metinden çıkarmadık.

Çünkü bu acaip şairde, bu delide yalnız zekânın imtiyazı olan bir hususiyet, yani şeklin dehası vardır. Vakıa onu ilk hamlede bulmuş değildir. Baudelaire, Verlaine, hatta Mallarme, daha yirmi üç, yirmi dört yaşlarında sanatlarının sırrına sahip gibi görünürler. Burada bütün ömrü boyunca sanatı gittikçe genişleyen, kendisine yeni ufuklar açan Hugo 'ya da benzemez. Ondokuz yaşlarında iken yaptığı *Faust* tercümesi Valery'nin o kadar haklı şekilde beğendiği -Büyülenmiş El, ne de Fantezi'si gibi şiirler –ama yalnız bu ikisi- sahiplerine asıl esere emniyetle çalışmak imkânını veren küçük muvaffakiyetlerin ötesine geçmezler. İşte Nerval'in eserinin sırrı. Çünkü bu yedi sekiz sone ve ona bağlı olan birkaç manzume Nerval'in eserinin arasında bir güneş gibi parlıyor. Nerval'in ömrü dediğimiz büyük yıkılış bile onun ışığında başka türlü aydınlanır.¹¹

Müstakbel Nerval çalışmasının, Nerval'in kendi devrindeki şöhretinden söz eden bölümüne ait olduğunu zannettiğimiz aşağıdaki satırlarda Tanpınar, hem başkalarının gözünden Nerval'den söz eder, hem de kendisinden sonraki büyük Fransız şairlerinin üzerindeki Nerval tesirinden söz eder:

Hemen herkesin acayıplıklarına güldüğü ve taliine acıdığı bu şair, gün geçtikçe biraz daha büyüyor. Muasırlarının hemen hemen farkında olmadıkları asıl eseri – son beş, on sene içinde verdikleri- bugün şiir dünyamızın bütün bir tarafı oldu. Pek az şair, böyle ölümden sonra tanınmış ve sevilmiştir. Baudelaire, daha hayatta iken genç Mallerme, Verlaine ve çok pre-Rimbaude, bütün bu gelecek zaman prensleri onun peşinde idiler. Büyük kitlenin farkında bile olmadığı bu gibi işlerde daima lüzumundan fazla zeki fıkra muharrirlerinin sadece tebessümle karşıladıkları, Mallarme'nin etrafında o günün edebiyat dünyasının kendisi olan bütün bir / başka, Valery, Gide, Claudel gibi yirmi yıl sonranın sanatını yapacak olanlar insanlar vardı. Valery ilk mektuplarından birinde Mallarme'ye:

Derken hiç de mübalağa yapmıyordu.¹²

Böyle bakılırsa Nerval'in yalnızlığı mutlak gibidir. Etrafına yığıldığı rüya sisleri sade eserini değil, adeta kendi hakiki çehresini bile gizler. Denebilir ki bu eser ve bütünleriyle şair gibi ölümün gecesinden tekrar bize gelir. İşin garibi bu bile yeniden doğuşla eserin arasındaki münasebettir. Çünkü Nerval, hakikaten gecenin ve ölümün şairiydi. Bu deli bütün ameliyesini bir fecir gibi aydınlıkla karanlığın çarpıştığı noktada yapmıştı. Onun için bize verdiği dünya, eşyayı değiştiren, kenarları alt üst eden ve her şeyi kendi renkleriyle kaplayan bulanık zengin bir ışıkla aydınlanıyordu.

Nerval bir bakıma şiirden istenen şeyin ta kendisidir. O sırrın etrafında dolaşır. Bu mana adam, insanın büyük taliinden başka bir şey bilmez yahut ondan başkasını adeta inkâr eder. Bu yaratılışından gelir. Bu muhayyilesiz adam kendi ömrünün içinde mahpus gibidir. İster istemez her kıvılcığında onun duvarlarına çarpar. Onun içindir ki zaman kanunlarını alt üst eder. Nerval'de zaman hadleri yoktur. O ebedi dönüşün şairidir.¹³ Ömrü başından sonuna kadar gözünün önünde yaşar.

Asıl mühim olanı hayatıyla eserin arasındaki bu sıkı münasebettir. Hatta bu kelime bile burada yersizdir. Çünkü Nerval'in hayatı ile eser birbirinden gibidir. Ve asıl eser ömrünün son beş senesinde yazdıkları, bu tecrübenin bittiği yerde sanki bu hayatı bu gayreti taçlandırmak için gelir. O kadar ki son satırla ölümünün arasında zaman fasılası yok gibidir.¹⁴

¹¹ 478 numaralı müsvedde.

¹² Müsveddede Paul Valery'nin, Stephane Mallarme'ye yazdığı cümle yoktur.

¹³ Üstü çizilmiş olmakla beraber burada kullanmayı uygun bulduk.

¹⁴ 1671 numaralı müsvedde.

1672 numaralı müsvedde, içerdiği meseleler itibarıyla, yukarıya alınan 1673 numaralı müsveddenin devamı gibi görünmektedir. Nerval'in gittikçe büyüyen şöhretinden söz eden Tanpınar, onun şiiri ile hayatı arasındaki sıkı münasebete yeniden dikkat çeker:

Bu bakımdan hayatı hemen hemen imkânsız bir tecrübeye benzer ve asıl eser tecrübenin bittiği yerde, sanki bu gayreti taçlandırmak için gelir. O kadar ki son satırla ölümünün arasında zaman fasılası yok gibidir. Hakikaten muasırları onu tanımağa zaman bulamamıştır, denebilir. Hâlbuki eseri gibi kendi nizamıyla doğmuş bir eser günü gününe anlaşılamazdı. Ona var edilmek için biraz uzaktan bakmak, hatta tecrübeye biraz alışmak lazımdı. Onun içindir ki eser ve bütünüyle şair bize biraz da ölümün gecesinden doğarak gelir. Asıl garibi bu yeniden doğuşla eserin arasındaki münasebettir. Çünkü Nerval hakikaten gecenin ve ölümün şairidir. Gözlerini büyük karanlığa dikerek, onun sırlarını araştırarak yaşadı. Bütün ameliyesini aydınlıkla karanlığın çalıştığı noktada yaptı. Bize açtığı dünya, şekilleri değiştiren, kenarları alt üst eden, her şeyi, kendi renkleriyle kaplayan bulanık ve zengin bir fecir ışığı içindeyiz. Bu acayip ve değiştirci ışık ve onun parçaladığı karanlık hep Nerval'in kendisinde, adeta onun kadar elinde sırrın ve harikuladenin anahtarları doğan bilgiyle böyle olduğu içindir ki, bir bakıma şiirden istenebilecek şeyin ta kendisini vermiştir. Nerval bu eseri bulabilmek için birkaç defa perdenin ötesine geçer. Her defasında içinde uyanık kalan bir taraf 'Belki bu sondur' diye ürker. Her defasında bize harikulade macerasını anlatır. Önümüze 'İşte bulabildiklerim.' der gibi bir yığın görülmemiş şey yığar. Sonra bir tarafıyla daha ziyade kirpiklerinin arkasındaki âlemde, yarı bohem, biçare seyyah hayatına devam eder.¹⁵

Tanpınar'ın şiir, roman, resim ya da musiki konusundaki yorumlarının esası çoğu zaman empresyonlara dayanır. Mizaç ve sanat telakkisi bakımından kendisine yakın bulunduğu sanatkârlar hakkındaki yorumlarında ise daha şahsidir. Nerval'in eserlerindeki ölüm motifini, onun gece ile ilişkisini, şiirinin ve dünya görüşünün temel motivasyonlarını tespit ve tayin ederken Tanpınar'ın bütün bir on dokuzuncu asır mantalitesini gözden geçirip şahsi mizacını da yoruma dâhil ettiği söylenebilir. Dikkat edilirse Tanpınar biyografisinde onu etkileyen isimler olarak en çok sözü edilen Fransız şairleri, Baudelaire, Mallarme, Verlaine, Rimbaud ve Valery'dir. Bu isimlerin yanına on dokuzuncu asır Fransız ressamlarını, bilhassa yukarıda sayılan şairlerle aynı nesle mensup empresyonistleri de dahil etmek lazımdır. Belki bu empresyonistlerin yanına Delacroix'yı da ekleyebiliriz. Nerval doğum tarihi itibarıyla, zikredilen isimlerin hemen hepsinden öncedir ve bir bakıma söz konusu şairleri hazırlamış; on dokuzuncu asır Fransız şiirinin doğum sancısı gibi görünmektedir. Nerval'den Valery'e kadar, Fransız şiirinin geçen asırdaki büyük isimlerinde poetik tabiat, bir rüya atmosferi inşa etmek esastır. Tanpınar'ın kendi şiir anlayışı ile yakınlığı bulunan böyle bir poetik hassasiyetin Nerval'den Valery'e kadar birçok şairi Tanpınar'a yakın kılar. Aşağıdaki müsveddeyi bu yakınlık çerçevesinde okumak lazımdır:

Daha ziyade deruni rüyasına gömülü yaşayan şairden başkası da beklenmezdi. O arkadaşı Gautier gibi gerçek âlemi yalnız kendi çıplak ışığında görenlerden değildir. Onun için başka şeyler, Şark seyahati dönüşünden tam neşir tarihi olan 1851 sene kadar süren¹⁶ devamlı bir uğraşmada, kitabın anekdotik taraflarıyla alakası iki eser vermesini sağladı.

Bunlardan biri Cebel-i Dürüz taraflarında işittiği Üçüncü Fatımî halifesi Hakembemrullah'ın hayatıdır. Öbürü de İstanbul'da halk hikâyecileri tarafından

¹⁵ 1672 numaralı müsvedde.

¹⁶ Müsveddede cümle düşüktür.

dinlediğini iddia ettiği –her ikisi de Şark halk masallarının üslubu ile yazılmıştır.- Saba Kraliçesi Belkıs'la aşkıdır. Hakem'in hikâyesinde Nerval'in ilk defa kendi iç rüyasının kapılarını açtığı inkâr edilemez. Nerval bu poemin mevzuunu Reşid Paşanın Avrupa'ya gönderdiği genç Şinasi'yi tavsiye ettiğini Ebuzziya'nın söylediği Samuel Sacey'in Dürzi akideleri için yazdığı adlı¹⁷ kitaptan almışlar. Filhakika bu çılgın ve zalim hükümdar Dürziler tarafından bir nevi mehdi addediliyor, hatta dönüşü bekleniyordu. Fakat Nerval kahramanını tarihi çerçevesinden çok çıkartmış onu adeta kendi iç hayatının, karışık kafasının sembolü yapmıştı.

Arithmosophie

Ferouer İsimlerin rakamlarla tefsiri

İzis –Masonların annesi, Masonların oğlu oldukları dul kadın kimdir.

Bu hikâyede biz Nerval'in kendisini ve nihayet siyah bir gemi bordası gibi insana yaklaşan Artemis manzumesi, onun siyah inci parlıtısında, acayip hatırlayışları. Aklın ve realitenin dışında.¹⁸

Yukardaki müsveddenin sonundaki notlardan anlaşıldığı kadarıyla, Tanpınar, Nerval sanatındaki sembolik dilin bir tarafını idare eden masonik ritüellerin kaynağı üzerinde de yazmayı planlamıştır. Ancak elimizdeki müsveddelerde söz konusu ritüellerin kaynağına ilişkin bilgiler içeren herhangi bir metin yoktur.

Mistifikasyon şiir sanatının doğasında vardır. Çünkü şiir, dilin mistifiye edilmesidir. Ancak bilinçdışından beslenen şairin olağanüstü bir dünya inşa edecek dile ulaşabilmesi için mazi ile gerçek ya da masalsi bir ilişki kurması icap eder. Geçen asrın pozitivist telakkisi akli bir dünyayı dayatırken şiire malzeme olabilecek tasavvur imkânını ortadan kaldırmıştır. Şairler mistik olanı, şiirin zeminini, malzemesini, söz konusu dilin dünyasını efsane ve masallardan, bilhassa da şark masallarından süzmeye çalışmışlardır. Nerval'in *Doğu'da Seyahat* (2004: 319-389) kitabının sonundaki Seba Melikesi Belkıs ile Süleyman'ın hikâyesi masalsi bir şiirden başka bir şey değildir. Bütün isimler simgeseldir, rakamlar ve olaylar yorumlanmaya müsait, çok anlamlı yapılarıdır. Yine masonik ritüeller ve sembolleri çağrıştıran birtakım olgular da Nerval'in gizemli dünyaya olan ilgisinin açık işaretleridir.

Biyografi ile sanat eseri arasındaki muğlak münasebetin nasıl kurulacağı konusunda hiç şüphesiz Tanpınar'ın kendi metinlerinden bir yığın tecrübesi bulunmaktadır. Çünkü “Abdullah Efendi'nin Rüyaları”ndan *Aydaki Kadın'a*, eserlerinde değiştirip/dönüştürmek şartıyla biyografisinden alınmış malzeme kullanan Tanpınar'da asıl mühim olan biyografik malzemedен ziyade, metnin dilinde gördüğümüz bakış açısıdır. Bütün mesele dil olduğuna göre, dili teşkil eden kelimeleri seçerken farkında olmadığımız kıstaslar, zorunlu olarak bilinçdışının tazyikinden kaynaklanmaktadır. Tanpınar kahramanlarının ve dahi kendisinin dil tercihi edebi eserin bakış açısını nasıl yansıtıyorsa, Tanpınar, aynı bakış biçimini Nerval'in eseri ve hayatı arasındaki münasebeti yorumlarken de kullanır. Aslında romantik edebiyatın hemen bütün temsilcilerinde benzer bir dile getiriş biçimi vardır. Derin acıların, dile gelmeyen varoluş sancılarının, ifadesi güç rüyaların metaforik bir dille kurgulanması, biyografiden malzeme taşımak mecburiyetini doğurur. Nerval'in hayatında, onun sevdiği bir tiyatro oyuncusunun mühim rol oynadığını ifade eden Tanpınar, söz konusu durumu, Baudelaire ve Siyah Venüs münasebetine benzetir. Ancak bütün on

¹⁷ Tanpınar, kitabın ismini vermemiştir.

¹⁸ 479 numaralı müsvedde.

dokuzuncu asır şairlerinin hayatlarının bir tarafında, onları sınırda dolaştıran bir kadın vardır:

Asıl dram şüphesiz orta halli bir tiyatro artisti olan Jenny Colon'u tanıması ve sevmesiyle başlar. Bu, dedesinden kalan 30 bin franklık mirasın (devir için mühim bir para) verdiği imkânla yaptığı kısa İtalya seyahatinden sonradır. Nerval bu seyahatte Floransa'yı, Roma'yı, görmüş ve Napoli'ye kadar inmişti. Fakat *Chimères*'lere ve *Ateş Kızları*'na Nerval masalının çok esaslı bir unsuru gibi girecek olan Napoli'ye kadar uzanır.

Bu küçük tiyatro artistinin Nerval'in hayatındaki rolü birtakım farklarla olsa da Baudelaire'in hayatında Siyah Venüs'ün oynadığı role benzer. Bu farkların başında, aralarında müşterek hayatın bulunmamasını kaydedelim. *Şer Çiçekleri* şairine nazaran çok zihnî olan Nerval'in Jenny Colon'la münasebeti daima platonik kalır. Nerval'in kadınları onun hayatında, daha sonra, rüyasının aydınlığında sadece tekrar onunla birleşmek için adeta bir yıldız gibi geçerler. Hâlbuki Baudelaire'de Siyah Venüs hakikaten bıçak ve zehirdir. Aşk ve kıskançlık bittiği zaman şairin içler acısı merhameti başlar.

Nerval bu tanışmadan sonra sevgilisinin istidadını rahatça övebilmek için, hemen bir sene sonra iflasına ve borçlanmasına sebep olan Le Monde Dramatique mecmuasını çıkarmağa başlar. (1835 Mayıs) Theophile Gautier ile beraber Rue Doyonne'de bir evde oturmaktadırlar. Birkaç müstesna, küçük senakıldaki ikinci romantiklerin, asrın ilk on yılında doğanların hemen hepsi buradadır. Bu, Theophile Gautier'nin Histoire du Romantisme'inde tatlı tatlı anlatacağı ve bizzat Nerval'in birkaç yazısında hafif bir istihza ile örtmeğe çalışmasına rağmen hüzünle hatırlayacağı ikinci bir bohem Bohemian Galantes'in harikulade seneleridir.¹⁹

Aynı müsveddenin bir bölümü ise üzeri dikey çizgilerle çizilmek suretiyle iptal edilmiştir. Tanpınar iptal ettiği satırlarda, Nerval'in sevdiği kadının hayatına ve kadının Nerval üzerindeki etkisine dair yorumlarda bulunur:

Fakat bu gençlik rüyası çabuk biter. Jenny Colon 1838'de evlenir. Bu evlenmeden biraz evvel aralarındaki bir kavgayı, şair ilerde, zihnî hayatı büsbütün karışınca daima hatırlayacak ve kendisini itham edecektir. Bu dargınlığın ve sevgilisinin evlenmesinin üzerinde hiçbir tesir yapmaması kabil olduğuna göre Nerval'in bu yıllarda kendisini hiç olmazsa eserlerinde sıkıca kontrol ettiğini tahmin edelim.

İlk hastalığı tarihi olan 1841'e kadar ortada hemen hemen mühim addedilebilecek bir şey yoktur. Nerval seyahatlerine, gazetelerdeki yazılarına, Gautier ile, bilhassa Alexandre Duma ile müşterek tiyatro çalışmalarına devam eder. Şöhreti dolayısıyla muvaffakiyeti o kadar çabuk ve birden temin eden tiyatro onu daima çekecektir.²⁰

Sevgilisi için yazmayı düşündüğü Saba Kraliçesi operası tahakkuk etmez. Onun yerine bir perdelik Gorilla yazılır. Arkasından Jenny'ye başrolü temin ettiği Peguillo (Duma ile beraber ve onun imzasıyla) gelir, onu Leo Bruckart takip eder. Muhtelif sebeplerle oynanması geciken bu sonuncu bekleye dursun daima bir başkasıyla ve daha ziyade Duma ile beraber yazılan öbür piyesler gelir. Bu esnada seyahatler devam eder; 1838'de Almanya'da, 1839'da yarı resmi bir vazife ile o kadar çok eğlendiği ve hatırası muhtelif eserlerine girecek olan Viyana'dadır. Nerval Lizst'i ve devrin büyük piyanistlerinden biri olan Marie Pleyel'i bu sonuncu seyahatinde tanıyacaktır.²¹

Nerval 1828'de Goethe'nin *Faust*'unu Fransızcaya çevirir. Bu seneler ömrü seyahatle geçen şairin Viyana'dan dönüş yıllarına rastlamaktadır. Sevgilisi Jenny

¹⁹ 480 numaralı müsvedde.

²⁰ Bu kısmın üstü çizilmiş olmakla beraber buraya almayı uygun bulduk.

²¹ 480 numaralı müsvedde.

Colon ile Viyana'da barışan Nerval, onunla yeniden bozuşur. Tanpınar aynı günlerde ilk krizi geçiren Nerval'in bu krizinde bahsi geçen dargınlığın etkisi olup olmadığını sorgular. Fakat kesin olan bir şey, krizin Nerval'in bütün hayatında etkisi görülen korku ile başladığıdır. *Aurilia* ve *Ateşin Kızları*'nda bu etkinin izleri görülmektedir. Yine Tanpınar, Nerval'deki rakam takıntısından da aşağıdaki satırlarda söz eder. Bir akşam eve giderken bir evin kapısında gördüğü 33 rakamı, birdenbire kendi yaşını, sevgilisinin yaşını ve Hz. İsa'nın yaşını hatırlatır ve öleceğini düşünür:

Nerval on dokuzuncu asır şiirinin zirvelerinden biri olan İkinci *Faust*'u 1820'de (?) Viyana'dan dönüşünde tercüme eder. Bu çalışmaya yazdığı mukaddime ona bütün düşüncelerini tekrar gözden geçirmek fırsatını verir. İlk kriz bu tercümeden sonra²² tarihinde gelir. Arada Jenny Colon'la barışması ve tekrar bozuşması vardır. Bu sonuncusu / Brüksel'de kendi tiyatrolarından birini oynuyordu. Nerval Jenni Colon'la Viyana'da tanıştığı musikişinas Marie Pleyel'in salonunda rastlar ve uzun zaman Paris gazetelerinde onun sanatını över. Nerval ilk krizinde bu dargınlığın hissesi nedir? Bunu tahmin etmek güçtür. Elde mevcut vesikalar bu ilk krizin bir nevi korku ile başladığını söylerler. Nerval bizzat kendi *Aurilia*'da bu korkunun bir gece, onikiye doğru evine giderken birdenbire gördüğü bir evin kapısında gördüğü 33 rakamıyla doğduğunu anlatır. 'Bu rakam benim yaşımdı. Gözlerim bu rakamdan ayrılır ayrılmaz önümde solgun yüzlü gözleri çukurda *Aurilia*'ya benzeyen bir kadın gördüm. Kendi kendime 'Bu ya onun ya benim ölümüne işarettir, dedim.'" Filhakika Nerval'de sevgilisi de otuzüç yaşında idi. Kaldı ki İsa da öldüğü zaman otuzüç yaşında idi. Burada rakamların bir kısım insanlarda ve itikatlardaki saltanatı üzerinde duracak değiliz. Hayatı mutlak kozmik bir uygunluk arayanlar en olmaz şeyler arasında düşünürler. Müslüman mistikleri arasında 63 yaşını kendilerine tabii had bilenler vardır. Ahmed Yesevi'nin 63'ünde yer altında itikafa girdiğini hepimiz biliyoruz. Hıristiyan dünyasında ise 33 yaşı mükemmel insan yaşı addedilirdi. Hala bugün bile 33'ünde insanın mukadder hadlerini bulduğuna inanılır. Bizde kırka kadar olan senelerin hakiki rüşde hazırlık addedildiği gibi. Nerval'in Napolyon'un oğlu olduğunu ve Labroni sülalesinin mazisi hakkındaki iddiaları bu hastalıkta başlar. İşin hazin tarafı bir sene sonra Jenny Colon'un ölümüdür (5 Haziran 1842). Bu ölümün Nerval'in asabı üzerindeki aşikâr bir tesiri görülmez. Bununla beraber yavaş yavaş rüya hayatına kitap girmeğe başlamıştır. İyileşir iyileşmez Şark seyahatine çıkar. Mısır, Lübnan ve Suriye, İzmir ve İstanbul'u görür. Bu seyahatte kitap ve hayat beraber yürürler. Nerval bu memleketlerde bazen sadece inandıklarını veya hayal ettiklerini, bazen okuduklarını bize yaşanmış şeyler gibi anlatır. Fakat hayatın kendisini yakalar.²³

III

Tanpınar'ın Nerval yorumlarında, Nerval'in eserine ve hayatına yaptığı atıflarda, en çok dikkati çeken husus, Nerval sanatı ile kendi sanatı ve daha da önemlisi kendisi ile Nerval arasında mizaç bakımından bulunduğu yakınlıklardır. Tanpınar'ın kendi şiiri üzerinden sembolistlerle ve empresyonistlerle kurduğu münasebetin esasını şiirde belirsizlik/kapalılık, açık veya gizli mitolojiye ilişkin göndermeler teşkil eder. *Günlükler*'inde, kendisine tesir eden sanatçıların isimlerini sayarken Nerval'den de söz eden Tanpınar, Nerval söz konusu olunca "çok mühim bir Fransız şairini" ibaresini ekler:

Bende asıl büyük tesir Fransız şiirinden ve bu tesirin Baudelaire-Mallarmé-Valéry kolundan gelir. Fakat bu çizgi de tam değildir. Gérard de Nerval diye çok

²² Tarih verilmemiştir.

²³ 481 numaralı müsvedde.

mühim bir Fransız şairini, Hoffmann ve Edgar Allan Poe'yu, *Faust*'uyla Goethe'yi, Dede Efendi'yi, Mozart ve Beethoven'i, Bach'ı, sevdiğim Fransız, İtalyan ressamlarının, bazı modernlerin payını da ayırmak lazımdır. Nihayet bütün bunlara en sevdiğim romancı olan Marcel Proust'u da ilave gerekir (Enginün-Kerman 2015: 27).

Beş Şehir başta olmak üzere eserlerinde bilhassa Doğu seyahatinden dönüşte İstanbul'a uğramış ve İstanbul'dan söz etmiş olması sebebiyle, Nerval'e atıfta bulunan Tanpınar, onun ve arkadaşı Theophile Gautier'in Osmanlı İstanbul'una ve genel olarak şarka dair tespitleri ile ilgilenmiştir. Mesela *Beş Şehir*'den alınan aşağıdaki satırlar, mistisizm meraklısı bir batılının *Binbir Gece Masalları*'ndan alınmış bir hikâye üzerinden, İstanbul'da bir ramazan gecesinde dinlediği hikâyeye ilişkin yorumlarına eklenebilir. Tanpınar'ın tasavvurlarını içermektedir:

Nerval şark seyahatinin en güzel ve iç âlemini en iyi anlatan parçalarından biri olan Belkıs ve Süleyman hikâyesini (kitaptaki adı, "Süleyman'la Saba Kraliçesi") Bayezit Camii'nin arkasında, tarifine bakılırsa daha ziyade Bakırcılar'da veya daha aşağılarda bir kahvede dinlediğini yazar. Anlattığı hikâye bizdeki Süleyman ve Belkıs hikâyesinden çok başkadır ve doğrudan doğruya "Cabale" geleneğine bağlıdır, fakat dinleyiciler için yaptığı tasvir doğrudur. Yine Nerval ve bilhassa Gautier, Tophane kahvesinden bahseder. Deniz kenarında bulunan bu Tophane kahvesinin şimdiki Tepebaşı'nda ve belki de Altıncı Dairenin karşısında bulunan kahve gibi ecnebler tarafından yapılmış birçok gravürleri vardır. Bazen bu eski İstanbul kahvelerinde Nerval yahut Gautier ile şimdi o kadar sevdiğimiz Seyranî'nin birbirlerine tabii tanımadan rastlamış olmaları ihtimalini düşünürüm ve talihin cilvesine şaşarım. Seyranî, Abdülmecid Han'ın ilk saltanat yıllarında İstanbul'da idi. Bu şairde Nerval'in sevebileceği bir yığın taraf vardır (Tanpınar 2016: 165-166).

Beş Şehir'in İstanbul bölümünde, İstanbul kahvelerinden söz ederken, yine Nerval'in seyahat notlarına atıfta bulunan Tanpınar, Nerval'in 1840'ta Bayezit'ta Bab-ı Seraskeri'nin yakınında seyrettiği bir Karagöz oyununun senaryosunu bize verdiğini söyler. Theophile Gautier ise 1852'de bir gecede iki Karagöz oyunu birden görmüştür:

Bütün bu kahvelere samur kürkleri giyinmiş kibar sınıf halk gelirmiş. Zaten daha Tanzimat başlangıcında Bayezit tarafları Karagöz ve ortaoyunun merkezi olmuştur. Nerval 1840'a Bayezit'ta Bab-ı Seraskeri'nin yakınında seyrettiği bir Karagöz oyununun senaryosunu bize verir. Gautier ise 1852'de bir gecede iki Karagöz oyunu birden görür. Bu kıraathanelerde daha sonra yine ramazan ve cuma geceleri için musiki fasılları konmuştu. Böylece İstanbul, Cumhuriyet'e kadar olan devirde elinden geldiği kadar Beyoğlu'na rekabet ediyordu (Tanpınar 2016: 167).

Tanpınar'ın İstanbul'un mazisinden, Müslüman ahalinin gündelik hayatından bahsederken *Doğu'da Seyahat* kitabı üzerinden Nerval'in metinlerine atıfta bulunmasının sebebi, Nerval'in şarka dair zarif dikkatleri ve hayal gücüdür. Hiç şüphe yok ki Tanpınar için asıl ilgi çekici olan sıradan insanların sıradan hayatları ve Nerval'in dikkatlerindeki mistik ve şairane benzetmelerdir. Diğer taraftan Gerard de Nerval ve Theophile Gautier gibi bohem şairlerin/sanatkârların, şehrin en ilginç mekânlarında, çoğu zaman gayr-i meşru mahallerde bulunmaları ihtimalini de göz ardı etmemek gerekir (Tanpınar 2016: 168):

Beyoğlu'ndaki gece hayatı, Abdülmecid devrinde bir iki ürkek hareket ve teşebbüsle başlar ve yavaş yavaş tiyatrodan kafeşantana, otele ve Avrupalı lokantaya, birahanelere doğru genişler.

Gérard de Nerval'in, hattâ Théophile Gautier'nin, Misemer'in bahsettikleri Beyoğlu gece hayatı daha ziyade ecnebi ve yerli azınlıkların hayatıydı. İstanbul'a ilk defa 1833'de gelen Lamartine ise ekseri hatırlı seyyahlar gibi şehirde ecnebi kolonisi, Tarabya'da sefarethane tarafından misafir edilmişti (Tanpınar 2016: 174).

Edebiyat Üzerine Makaleler'de, Paris'teki sefarethane binamız vesilesiyle Nerval'den de bahseden Tanpınar'ın, sanatkârların hayat hikâyeleri ile eserleri arasında mutlaka bağlantılar kurduğunu/kurmak istediğini, kendi sanatı ve hayatının da aynı bağlamda incelenmesi gerektiğini yukarıda söylemiştik. Abdülhak Hamit'ten bahsettiği bir yazısında, şair-i azamın, imkânlarla mücehhez mesut hayatına atıfta bulunarak,

Onun bu mesut yaradılışı karşısında şiir dünyasının hakiki prenslerinin talihini düşünmemek, Fuzûlî'nin birkaç kuruş için sağa sola istida veren şahane gururunu, Nef'î'nin kement altında devrilen boynunu, Gérard de Nerval'in kendisini astığı sokak fenerinde, sabahın alacakaranlığında sallanan tayfını, Baudelaire'in bir hastahane köşesinde kilitlenmiş maskesini, Dante'ye Arno'nun gülen kıyılarını bir cehennem yapan menfayı, Nedin'in peşinden Eschyle'in Erinnyes'leri gibi saldıran kudurmuş kalabalığı hatırlamak ve aradaki farkına onun hesabına ürkmemek kabil değildir (Tanpınar 2016: 257), der.

Ahmet Hamdi Tanpınar, müsveddelerinden ve mevcut külliyatından anlaşıldığı kadarıyla, iki yabancı şair hakkında müstakil -kitap ebadında- çalışma yapmak istemiş, hatta hazırlıklarının büyük bir kısmını da tamamlamıştır. Bunlardan birisi Paul Valery'dir ki, onun Mösyö Teste'sini tercüme etmiş, hemen her fırsatta sanat anlayışından nasıl etkilendiğini, şiirde asıl üstadının Valery olduğunu söylemiştir. Kaldı ki "Tanpınar düşünme biçimi"nin modeli bize kalırsa genç yaşta okuduğu Paul Valery'den gelmektedir. İkinci isim yine bir on dokuzuncu asır şairi olan Gerard de Nerval'dir. *Günlükler*'i okunursa görülecektir ki Tanpınar, Nerval hakkında müstakil bir çalışma hazırlamış veya hazırlamakta iken vefat etmiştir. Bizim yukarıdan beri sadece bir kısmını verdiğimiz -üstü çizili ifade ve ibareleri çıkararak- müsveddeler anlaşıldığı kadarıyla Nerval'e dair müstakbel kitabın notlarıdır.²⁴ Nerval'i ve Tanpınar'ı mizaç ve sanat anlayışları bakımlarından iyi tanıyanlar, iki şair arasındaki yakınlığın, yine Tanpınar'ın Valery ile olan yakınlığından aşağı kalmadığını anlamış olmalılar. Çünkü Valery, Tanpınar sanatının şuur ve idrak tarafı iken, Nerval daha ziyade rüya ve mistik yanıdır. Ayrıca Nerval'in hayatındaki trajik durumları, mesela intihar etmiş olmasını, Ahmet Hamdi Tanpınar'ın kendisine yakın bulduğunu da söyleyelim. Çünkü Tanpınar'ın da intiharı düşündüğü zamanlar vardır. Bu sebeple *Günlükler*'de kendisine, sanatına ve özel hayatına ilişkin samimi itiraflarda bulunduğu

²⁴ Bu konuda geniş bilgi için *Günlükler*'e bk: "Tanpınar, daha önce 21 Ekim 1957 tarihinde Bedrettin Tuncel'e yazdığı mektupta makalelerini topladığını, bunların "yirmi senenin sanat hayatına bir ışık" getireceğini, kitabının adını henüz seçemediğini söyleyerek *İnsanlar ve Meseleler, Şiir ve Rüya* adlarını teklif ederek kitabına ad koymak için arkadaşlarının da yardımını ister. Bu mektubunda "Gérard de Nerval" makalesinin bittiğini, "çekidüzen verince" göndereceğini yazmasına rağmen bu makale ortada yoktur. Bu mektupları baskıya hazırlayan Alpay Kabacalı, mektubun eki olan yazı listesini notlarla yayınlamıştır. Bu listede onun makalelerini derleyen kitaplarda bulunmayan yazıları da belirtilmiştir. Bittiğini arkadaşına müjdelediği "Gérard de Nerval" de bunlar arasındadır. Fakat ne yazı, ne de bu yazının yayınlandığını gösterir bir kayıt şu anda vardır. (*Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, s.121) Ancak burada kastedilen makale bugün *Edebiyat Üzerine Makaleler*'de bulunan makaledir. Çünkü söz konusu makale 1958 yılında yayınlanmıştır. Fakat *Günlükler*'in 1958'den sonraki sayfalarında da Nerval başlıklı bir çalışmasının olduğuna dair kayıtlar vardır.

hemen her sayfada Nerval'in de adı geçer. Mesela aşağıdaki alıntılar, sanatı bakımından Nerval'i örnek aldığını, ona benzemek istediğini gösteren satırlardır: "19 [Nisan 1961]. Zaman zaman dört ustama Baudelaire'e, Hugo'ya, Mallarmé ve Valéry'ye layık bir dil ve mümkünse hiç olmazsa bazılarında Mallarmé ve Nerval kapalılığı" (Enginün-Kerman 2016: 274-275).

Şiirde mümkün olduğu kadar kapalılığı, dolayısıyla soyutlamayı tercih eden ve *Günlükler*'in bir başka yerinde, üslubundan derin bir buhran içinde bulunduğunu sezdiğimiz Tanpınar, "çalışmak" bakımından Nerval'i kendisine örnek almak istediğini söylüyor: "Ben ancak sonuna kadar ümit etmekle, ümit ederek çalışmakla kurtulabilirim. Ve Proust gibi, Nerval gibi, hayatımın şekline bakılırsa ancak Nerval gibi belki bir gün ancak çalışma sayesinde eserime varabilirim. O beş, yahut on şiir yok mu, öyle üç dört manzume yeter" (Enginün-Kerman 2016: 282).

Kendine seçtiği ustaların sadece rüyalarının peşinde yürüyen ve güzeli aramaktan başka bir gayeleri olmayan şairler olduğunu söyledikten sonra, onların gerçekten tanınıp tanınmadığını kendisine soran Tanpınar, "*Chimères*'leri sevmek için Nerval'in ölümünden sonra kaç sene geçti?" diye sorar (Enginün-Kerman 2015: 292). Yine *Günlükler*'in başka bir sayfasında, "Galiba benim asıl şairlerim Baudelaire, Mallarme, Nerval ve Valery" (Enginün-Kerman 2015: 139) der. Nerval ile kendisi arasında kurduğu münasebetin açık bir ifadesi de, "Gündüz, Haldun'la [Taner] lokantada konuşma. Benim mevzuu anlattım. Rüyasında gördükleriyle karşılaşan adam" dedikten sonra, "Şimdi artık Gerard de Nerval'den bahsedebilirim. (...) Ümitsizlik nedir, sefalet nedir, öğrendim" (Enginün-Kerman 2015: 144) diyerek bitirdiği sayfadadır. Tanpınar'ın hayatının son zamanlarındaki bu ümitsizlik ve sefalet halinin, yazmak konusunda "kısırlık" gibi de bir sonucu vardır. Kendi neslinin, yakın dostlarının birer birer bu dünyadan göçmelerine şahit olan Tanpınar'da yalnızlık, umutsuzluk, parasızlık gittikçe derinleşen bir ruhsal çöküntüye yol açar. Böyle zamanlarda ustalarının yaşlarını, ölüm tarihlerini, verdikleri eserlerin nasıl bir irade ile kaleme alındığını hatırlayan *Beş Şehir* yazarı, kendini eleştirmek konusunda her zamanki gibi acımasızdır:

Evvela büyük bir kısırlık. Sonra da hiçbir şeyi duymamış ve ciddiye almamış olmak. Küçük oyunlarda kalmak, kendinden evvelkilerle gerektiği gibi hesaplaşmamak. Valéry'nin bitirdiği yerden başlamalıydım. Bu da merhum ustamızı iyi okumamızı isterdi. Vâkıa iki üç kişi daha vardı: Mallarmé, Nerval. Bu sonucusu başlangıcında Baudelaire'le beraber bana çok tesir ettiler (Enginün-Kerman 2015: 150).

Tanpınar biyografisine aşına olanlar, onun ilki 1953 yılının ilk aylarında olmak üzere, hayatının son dokuz senesinde birkaç defa başta Fransa olmak üzere Avrupa'nın farklı ülkelerine seyahat ettiğini bilirler. Bu seyahatlerin birinde Valéry'nin doğduğu yere; Sete'ye, bir diğerinde ise Nerval'in çocukluğunu geçirdiği ve eserlerindeki mekânlara ilham veren Mortefontaine'ye gider (Enginün-Kerman 2015: 170). Fakat asıl mühimi söz konusu seyahat esnasında Nerval'e ilişkin düşünceleridir. Aşağıdaki satırlar onun Nerval'in hayatı ve sanatı konusundaki tutkulu merakının tezahürleri olsa gerektir:

Kalabalık Nerval'i düşünmememe mâni oldu. Mamafih etrafımı alan ormanlar içinden geçerken, çıplak ağaçları gördükçe, yarı deli, meczup, zaman zaman hayatının ümitsizliği önünde uçurum gibi açılan Nerval, kendiliğinden bu yerlerin sahibi hatırıma geliyordu.

Nerval bu güzel toprağa ve oradaki çocukluğuna bağlıydı. Ayrıca bu Valois toprağının son spiritüel macerası da onu sarmıştı. Rousseau'yu daima hatırlıyor; ihtilalden evvel on sekizinci asır sonunun öbür yüzünü, o yarı filozofik, yarı ésoérique hareketin masalı içinde belki de Rousseau'nun dinlediği ve zapt ettiği türkülerini söyleyerek yaşıyordu. Rousseau tabiatı ömrünün sonuna doğru buralarda yeniden keşfeder. Nerval'in zamanında onun yalnızlığının masalı vardı. Şimdi Nerval'in masalı onun yerine geçti.

Senlis'te, Mortefontaine'de bir müddet kalmağa karar verdim. Bir Nerval kitabı ve bir *Promeneur Solitaire* götürerek bir hafta kalacağım. Fakat bu neye yarayacak? Soneleri bana izah edecek mi? Olsa olsa bahsettiği tabiatı derinden görmüş olacağım (Enginün-Kerman 2015: 170).

Günlükler'inin son sayfalarında, ihtiyarlıktan, yazmak konusundaki kısırlığından, parasızlıktan, umutsuzluktan, yalnızlıktan, kadınsızlıktan kısacası sefil bir hayat yaşıyor olmaktan ve “şuurlu bir ıstırap çektiğinden” bahseden Tanpınar hala çalışma iradesinin azlığından şikâyet ederken, artık ebediyen “o siyah bulutlu akşam”lardan birinde kalacağımı fark etmiş gibidir: “Baudelaire bundan dört sene evvel çalışmayı bırakmıştı. Nerval kendi eliyle altı yıl evvel kapıyı kapatmıştı. Etrafımda müthiş bir trajedi rüzgârı esiyor. O çok siyah bulutlu akşamlardan birinde gibiyim” (Enginün-Kerman 2015: 298).

Gerard de Nerval ve Ahmet Hamdi Tanpınar, öyle görünüyor ki aynı soy kütüğüne kayıtlı iki şair...

Birincisi 26 Ocak 1855'te Paris'te, sabaha karşı; diğeri 25 Ocak 1962'de İstanbul'da, sabaha karşı vefat etti. Hiç şüphe yok ki tesadüflere yüklediğimiz anlam, aydınlığa olan tutkumuzdandır; unutmayalım ki insan kendi karanlığından doğar.²⁵

Kaynakça

- ENGİNÜN, İnci – KERMAN, Zeynep (2015). *Günlüklerin Işığında Tanpınar'la Başbaşa*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- GAUTIER, Theophile, (2018). *Nerval'in Hayatı*, Çev. Ayşe Meral, İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınları.
- GAUTIER, Theophile, (1975). *Romantizmin Tarihi*, Çev. Necdet Bingöl, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı yayınları.
- KEANY, Josephine Agnes, (1938). *Gerard de Nerval His Life and Work*, Graduate School Thesis, Boston University.
- NERVAL, Gerard de, (2004). *Doğu'da Seyahat*, Çev. Selahattin Hilav, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

²⁵ Josephine Agnes Keany, Nerval'in ölümünü şu satırlarla anlatıyor: “26 Ocak gecesi, eksi on sekiz dereceden daha düşük bir sıcaklıkla, Les Halles'te küçük kafelere girip çıkıyordu ve nereye gittiğini soran bir polis tarafından durduruldu. Gerard, kimliğini ispatlayan belgeler gösterdi ve memur ona eve gitmesini tavsiye etti. Bütün bu olaylar, zavallı kandırılmış Nerval tarafından, Jenny Colon'un onu beklediğine dair işaretler olarak yorumlandı. Rue de la Vieille Lanterne'ye girdi. Paris, ertesi sabah Gerard'ın erken saatlerde Mme de Maintenon'un kuşağı olan beyaz bir bezle korkuluklara asıldığını duydu. Büyük bir bunalım sonucu kendini yok etmesi muhtemeldir. Yine de kibarlığı, bir çocuğun koruyucu meleşinin koruması altındaymış gibi görüldüğü için, böyle bir sonu beklenmedik hale getirmişti. Ani bir dürtü, ona tüm hayatının karakterine yabancı bir ölüm getirdi. Paul Saint-Victor, onun görünmez dünya nostalgisinden öldüğünü söyledi. 30 Ocak'ta Notre-Dame'da gömüldü. Çünkü kilise, Gautier'in çok zarif bir şekilde ifade ettiği gibi, yaşam rüyasını ölüm rüyasıyla değiştiren zavallı bir ruha dualarını esirgemedi ve Nerval, Balzac'tan çok uzak olmayan Pere Lachaise Mezarlığı'nda dinlenmeye bırakıldı” (*Gerard de Nerval His Life and Work*, Graduate School Thesis, Boston University, 1938, s.29).

- RİNSLER, Norma, (1973). *Gerard de Nerval*, London: The Athlone Press University of London.
TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2015). *Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
TANPINAR, Ahmet Hamdi, (2016). *Edebiyat Üzerine Makaleler*, İstanbul: Dergâh Yayınları.